

**Élettörténet és pszichoterápia
(PD 121103. sz.)**

Záró szakmai beszámoló (2016. nov. 1. – 2019. okt. 31.)

Papp Barbara

ELTE BTK Történeti Intézet, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék

I. Kérdésfelvetés

Élettörténet és pszichoterápia c. történeti-pszichológiai kutatásom kiinduló kérdései a következők voltak:

1. Tudomány- és intézménytörténet

Hogyan működött a pszichoterápia a Kádár-korszakban; milyen állapotok és folyamatok jellemezték? Hogyan alakultak a pszichoterápiás személyzet lehetőségei, a terapeuták képzettsége, tevékenysége; a szakmai közélet? Hogyan viszonyult egymáshoz szakmaiság és hatalom?

2. „Személyes történetek”

Hogyan konstruálják élettörténetüket a 20. század második felében működő pszichoterapeuták? Hogyan formálódott személyes és szakmai identitásuk? Hogyan jelenítik meg családjuk történetét, annak kapcsolatát a fennálló hatalommal? Hogyan látják a különböző történelmi események szerepét és hatását családjuk történetére, személyes történetükre, segítő identitásuk alakulására? Hogyan viszonyult a család pályaválasztásukhoz, milyen erők segítették és gátolták őket? Hogyan képződtek, miként váltak hivatásos segítőkkel?

A kutatás tehát átfogó képet kívánt nyújtani a Kádár-korszak pszichoterápiás gyakorlatáról, lehetőségeiről, egyúttal sajátos szemszögből bemutatva a rendszer működését. Azonban vizsgálatom szempontjából mégsem a politika-, tudomány- vagy intézménytörténet volt az elsődleges, hanem a személyes történetek, a pszichoterapeuta-sorsok.

II. Források

Forrásaim: levéltári – vagy máshol őrzött történeti – dokumentumok voltak, de legfőképpen azok az élettörténeti interjúk, amelyeket a korszakban működő pszichoterapeutákkal készítettem.

Elsősorban tehát az oral history módszerével, eszközeivel dolgoztam. Bár természetesen korábban sem volt ismeretlen számomra az interjúzás – többek között doktori disszertációmban is felhasználtam interjúszövegeket –, most elmélyültem az oral history hazai és külföldi szakirodalmában, annak érdekében, hogy módszertanilag minél megalapozottabb legyen a kutatásom. (A kellően részletes és kritikus áttekintést rendkívüli módon segítette, hogy az egyetemen Oral history-kurzust tarthattam az érdeklődő történelem szakos hallgatónak, leendő tanároknak, és együtt gondolkodhattunk a tanulmányokon, megvitatva a gyakorlati kérdéseket is. Jelenleg – doktori témavezetéshez – is jól tudom hasznosítani az akkori oral history-tanulmányokat.) Az interjúzást

tehát szakirodalmi tájékozódás előzte meg, melynek kapcsán számos új szempont került elő. Az interjúkérdések összeállításához komoly szakmai segítséget kaptam a Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Intézetének professzor asszonyától, Péley Bernadette-től, valamint a Ferenczi Sándor Egyesület tagjaitól is. Végül – módszertani megfontolásokból – nem analitikus szellemű, strukturálatlan életút-interjúkat készítettem, hanem félig strukturált interjúval dolgoztam, amely természetesen szintén életút-interjúnak tekinthető, de jellegénél fogva alkalmasabb a kvantitatív elemzésekre is.

Az interjú két fő részre osztható – és gyakran ez a felosztás volt az alkalmak határai –: az első rész a szűkebb értelemben vett szakmával, valamint a pszichoterápia és a Kádár-rendszer kapcsolatáról szólt. Az első rész fő kérdései a következők voltak:

- Mikor és hol kezdett el pszichiátriai, pszichoterápiás területen dolgozni, mi volt az első ilyen munkahelye?
- Beszélne erről a munkahelyről? (Feladatok, betegségek és betegek, munkatársak.)
- Volt-e itt meghatározó élménye? Ez hogyan befolyásolta a pályáját?
- Meddig dolgozott itt?
- Milyen volt akkoriban a pszichoterápia, pszichiátria helyzete Magyarországon? (Irányítás, szervezetek, eszközök, magánpraxis.) Milyen volt a politika és a pszichoterápia kapcsolata?
- A továbbiakban hogyan alakult a pályafutása?
- Hogyan változott a pszichoterápia, pszichiátria helyzete pályafutása során, a rendszerváltásig? (Eszközök, politika.)
- Beszélne a rendszerváltás körüli időszakról, annak szakmai következményeiről? Hogyan látja a változásokat, akár pozitív, akár negatív irányban?

A kérdéscsoport második része a személyesebb történetekre vonatkozott, bár természetesen ez is a szakmai szempontjából megközelítve:

- Mi volt a családjá társadalmi státusza az Ön születésekor? Hogyan helyezné el a családját az adott társadalmi struktúrában?
- Milyen volt a család szerkezete?
- Az identitása alakulása szempontjából kik voltak a legfontosabb szereplők a családjából?
- Van-e meghatározó gyerekkori élménye, története? Elmondana egy gyerekkori történetet?
- Hogy élte meg, a mindennapok és ünnepek között volt-e lényeges különbség gyerekkorában? Beszélne egy emlékezetes ünnepről a gyerekkorából?
- Most a családjá és a történelem kapcsolatáról kérdezem. Mit tud a családjá 20. századi történetéről, esetleg tud-e a korábbiakról?
- Hogyan beszéltek a családban a 20. század első feléről? (1. világháború, Horthy-korszak, 2. vh.).
- Mit gondol arról a mondatról, hogy „minden közép-európai családnak megvan a maga 20. századi traumája”? Ez hogyan volt az Ön családjában?
- Most visszakanyarodunk a személyes történetéhez. A családban volt valaki, aki a segítő, pszichoterápiás szakma felé terelte Önt?
- Hogyan döntötte el, hogy a pszichoterápiás szakmát választja?
- Hol, hogyan végezte a tanulmányait?
- Elmondana egy iskoláskori emléket?

- Milyen jelentős hatások érték a képzés alatt?
- Ki az, akit mesterének nevezne? Mesélne róla?
- Elmondana egy jellemző történetet, ami Önökkel esett meg?
- Mit hiányolt a képzésből?
- Van-e olyan dolog, amit nem kérdeztem meg, de Ön szerint fontos lenne?

Az átlagosan kétszer 90 perces interjúkat diktafonnal rögzítettem és átírtam. Interjúalanyaim (40 fő) olyan pszichoterapeuták voltak, akik a Kádár-rendszerben, különösen annak második felében terápiás tevékenységet végeztek, illetve egy fő szocioterapeuta volt. Többségük Budapesten él (vagy élt, ugyanis a kutatás kezdete óta sajnos többen elhunytak), de párizsi és brüsszeli magyar terapeutával is beszéltem, akik szintén fontos adalékokkal szolgáltak a korszakról. Mivel magam is a pszichológus vagyok, többük szakmai tevékenységét ismerem, őket mindenképpen fel akartam keresni, másokat pedig a szaknévsor alapján, illetve interjúalanyaim ajánlása alapján kértem fel a beszélgetésre. A felkértek jelentős része készségesen igent mondott, de visszautasításban is volt részem (néha pedig a diktafon hagyott cserben). Így összesen kb. 700 gépelt oldalnyi interjú áll rendelkezésemre olyan terapeutáktól, akik beleegyezésüket adták interjúik kutatási célú felhasználásába. A saját készítésű interjúk mellett olyan terapeuta-interjúkat is felhasználtam a kutatásomban, amelyet korábban mások készítettek: ezek egy része nyomtatásban is megjelent, néhány mozgóképen látható, emellett Mészáros Judit a csak kéziratban olvasható interjúit is rendelkezésemre bocsátotta.

Az interjúk mellett írott forrásokat használtam: ezekre nem minden esetben alkalmazhatjuk a levéltári dokumentum kifejezést, ugyanis számos olyan irattal találkoztam, melyek nem levéltári őrzésben állnak, hanem személyes tulajdonban vannak (ezek egy részébe csak betekinhettem, másokról másolatot is készíthettem). Nem csupán személyes dokumentumok, de néhány egyesületi irat és hasonlók is magántulajdonból kerültek elő. Az előkerült dokumentumok mellett szembesülnöm kellett az elveszett-elkallódott forrás jelenségével is, sőt egyes interjúalanyaim éppenséggel arról számoltak be, hogy talán tudatos megsemmisítés is történhetett köreikben, természetesen védelmi-önvédelmi célból.

A hazai pszichoterápia, különösképpen a pszichoanalízis „levéltára”: a Ferenczi Sándor Egyesület irattára, ahol saját egyesületi dokumentumaik mellett pszichoterapeuta-hagyatékok (Lévy Lajos, Székács István, Hermann Imre, Rajka Tibor, Gyömrői Edit, Hollós István et al.) és egyéb vegyes – pszichoterapeutákra vonatkozó – anyagok találhatóak. A gyűjteményt teljes egészében átnéztem, olyannyira, hogy egy részét egy kollégával digitalizálás céljából előkészítettem a Budapest Főváros Levéltára részére.

A pszichoterápia magyar története mindenképpen szükségessé tesz külföldi kutatásokat is: mind a több hullámban zajlott emigráció miatt, mind a Magyarországon keletkezett, vagy magyar vonatkozású iratok lelőhelyei okán, annál is inkább, mivel a külföldön élő magyar terapeuták közül korszakunkban többen is jelentős kapcsolatot ápoltak az anyaországgal. Nagy-Britanniában az előbbi egyesülethez hasonló két intézményben végeztem pszichoterápia-történeti kutatásokat: a londoni Freud Museum és a British Psychoanalytical Society levéltárában. Az előbbiben inkább a korszakom előzményéhez, nevezetesen Ferenczi Sándor és az ún. Budapesti Iskola tevékenységéhez találtam dokumentumokat, de a magyar emigrációról és a Ferenczi-örökség továbbéléséről is. Az utóbbi kéziratrában szintén az emigrációról, a magyar terapeuták külföldi kapcsolatairól, a nemzetközi segélyezés menetéről tártam fel forrásokat. Párizsban (Bibliothèque Nationale de France kéziratára)

kevesebb szerencsével jártam, mindössze egy kivándorolt pszichoanalitikus férjének irodalmi tevékenységét rekonstruálhattam (bár természetesen a hungarika-kutatás szempontjából ez sem elhanyagolható).

A hazai levéltárak közül az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában találtam jelentősebb, a korszak pszichoterapeutáira vonatkozó anyagot. A megfigyelési- és munkadossziékból jól látható, hogy mind a Szolgálatok munkatársai, mind megfigyeltjei között előfordultak terapeuták, utóbbiak részben munkahelyi tevékenységük miatt, részben a hivatásuktól teljesen függetlenül kerültek a hatóság látókörébe. Ennek a forrástípusnak a vizsgálatakor két nehézséggel kellett szembenéznem: egyrészt a téma kifejezett érzékenysége okán a felhasználhatósággal, másrészt azzal a jelenséggel, hogy több olyan terapeutáról nem találtam semmit, akiről pedig – szerepvállalása okán – mindenképpen létezniük kellene dokumentumoknak. Mindenesetre így is számos információt nyerhettem a rendszer és a pszichoterápia kapcsolatáról.

A volt Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet bizonyos irataiba, pontosabban a pszichoterápiás osztály (Pszichoszomatikus és Pszichoterápiás-rehabilitációs Osztály) dokumentumaiba is betekintést nyerhettem, elsősorban az Osztály megalakulásáról és általános működéséről kerestem anyagokat (természetesen a személyiségi, általános adatvédelmi jogok tiszteletben tartásával használtam fel azokat). Az osztályvezető főorvos úr volt szíves rendelkezésemre bocsátani az erre vonatkozó személyes dokumentumait is.

Egyébként számos alkalommal kaptam interjúalanyaimtól vagy más szakmabeliektől – kölcsönbe vagy másolat formájában, esetleg helyben fényképezhetően – történeti vonatkozású, a kutatásomban felhasználható anyagokat, amelyekért rendkívül hálás vagyok. Köszönöm Ajkay Klára, Bagotai Tamás, Bányai Éva, Füredi János, Harmatta János, Hárdi István, Lukács Dénes, Mészáros Judit, Szerdahelyi Edit, Vincze Anna szíves segítségét – és természetesen valamennyi interjúalanyomnak köszönetet mondok, akik rendelkezésemre álltak, időt szántak rám, készségesen, önzetlenül, segítőkész szándékkal fogadtak.

A források mellett fontos megemlíteni, hogy az elmúlt években pszichológia-pszichiátria-pszichoterápia-történeti kutatások kibontakozásának, vagy éppen a visszaemlékezések reneszánszának lehetünk tanúi. Kutatásomat nagyban segítették ezek az előadások és írások: többek között Borgos Anna, Judith Dupont, Erős Ferenc, Friedrich Melinda, Füredi János, Gyimesi Júlia, Harmatta János, Hárdi István, K. Horváth Zsolt, Kovai Melinda, Lászlófi Viola, Mészáros Judit, Pléh Csaba és Szőnyi Gábor értékes munkái.

III. A kutató helyzete

A projekt révén 3 évet az ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék tudományos munkatársaként dolgozhattam. Fő feladatomban a vállalt kutatás elvégzése volt, de munkaszerződésemmel alkalmat adott – az NKFIH által jóváhagyott keretek között – egyetemi órák tartására a történelem és a történelemtanári szakon, valamint doktori témavezetésre. Szemináriumaim a már említett oral history-kurzus mellett 20. századi magyar forrásszövegolvasó szemináriumokat tartottam, melyeken a magánélet történetének forrásait (emlékiratok, naplók, önéletrajzok) elemeztük. Ezek a kurzusok is rendkívül hasznosnak bizonyultak számomra, hiszen sajátos szempontokat kaptam a forrásszövegek értelmezésére, és a hallgatók sok esetben rávilágítottak arra, hogy a számomra egyértelműnek tűnő dolgok és jelenségek a közönség szempontjából magyarázatra szorulnak. Doktori témavezetésemben

egy sajátos segítő foglalkozás: a diakonisszák helyzetét, pályaválasztási motivációit, hátterét, rendszerrel való kapcsolatát vizsgáló kutatás irányítására vállalkoztam. Emellett a Tanszék társadalomtudományokat bemutató kurzusán minden évben én tartottam a Pszichohistória témakört, valamint a Pécsi Tudományegyetemen vendégelőadóként *Kultúra és deviancia* címmel – a történelem és a pszichológia határáról – a mentálhigiénés szakember-jelölteknek adtam elő. Úgy vélem, valamennyi felsorolt oktatási tevékenység segítette a kutatás folyamatát.

Munkaköri leírásom az oktatás mellett – hasonlóképpen az NKFIH irányelvei szerint – a szakkollégista hallgatók mentálhigiénés gondozására is lehetőséget biztosított. Ennek, valamint az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézetben folytatott önkéntes munka révén nem szakadtam el a pszichológusi pályától, munkától sem, sőt, 2019 novemberében klinikai szakvizsgát tehettem. A klinikusság számos kapcsolati előnnyel járt a kutatásom szempontjából, de legalább ilyen fontos volt, hogy interjúalanyaim a pszichoterápiás munka, az általuk is folytatott tevékenység okán könnyebben érthető és talán könnyebben hozzáférhetőek voltak számomra.

IV. Kutatás és eredmények

Első lépésben a szakirodalom feltárását végeztem: a már említett oral history-tematikán kívül tanulmányoztam a magyarországi pszichoterápia-történet szakirodalmát (és forrásait), különösképpen a pszichoanalízis történetén a kezdetektől a Kádár-rendszerig, vagyis kutatásom előzményéig, amely lépés mindenképpen szükséges volt ahhoz, hogy kellően tájékozott legyek a hazai pszichoterápiás szakmát illetően. Emellett a Kádár-rendszer politika- társadalom- és kultúrtörténetére vonatkozó munkákat is áttekintettem. Az identitás, különösen a segítő identitásának alakulását tárgyaló szakmunkákat olvastam, értelmeztem. Módszertani ismereteimet is bővítettem: igyekeztem naprakész lenni a mikrotörténelem, a pszichohistória, valamint a tartalomelemzés, a narratív pszichológiai tartalomelemzés vonatkozásában.

A szakirodalmi feltárás sajátosságaihoz tartozott, hogy olykor párhuzamosan haladt a források feltárásával, ugyanis számos esetben éppen a források mélyebb megismerése – interjúzás vagy levéltári kutatás – kapcsán kerültek elő újabb jelenségek, melyeket mélyebb szakirodalmi háttérismereteket igényeltek: például ilyen volt a trauma és az elhallgatás kapcsolata. A forrásfeltárás is jó néhány módszertani kérdést vetett fel, elsősorban a személyiségi jogok és adatvédelem ügyében (ügynöki múlt, megfigyelés, elmeorvosi kezelés), melyekkel kapcsolatban szerencsére mindig konzultálhattam kollégáimmal, illetve számíthattam a levéltárosok készségességére.

Az első kutatási évben három konferencián vettem részt és három publikációm született (valamint egy társszerzős monográfia, amely résztémáiban és módszertanában kapcsolódik a kutatáshoz). Az egyik konferencia-előadás és publikáció (könyvfejezet) korszakom pszichoterápia-történetének előzményeiről, az első világháborút megjárt katonák pszichoterápiás gondozásáról szólt. A második előadást interjúalanyaim gyermekkor-narratívájáról és az érzelmek összefüggéseiről tartottam, a narratív pszichológiai tartalomelemzés eszközeivel elemezve az elhangzottakat. Emellett a Kádár-rendszer neves pszichoanalitikusainak „térképét”, rendelők budapesti elhelyezkedésüket vázoltam, összehasonlítva a korábbi analitikusok működési helyével (poszter). Második publikációm egy elemzés volt, melyben Kovai Melinda – kutatási témám szempontjából is rendkívül fontos – pszichiátriátörténeti monográfiáját dolgoztam fel, ismerttettem. Harmadik tanulmányom egy kutatási beszámoló, amelyben a londoni Freud Museum-ban végzett – fentebb már említett – egyhónapos kutatásomat ismerttettem.

A második évben a Munkatervben foglaltaknak megfelelően tovább folytattam az interjúk készítését és a levéltári forrásfeltárást. Az interjúkkal kapcsolatban a legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy interjúalanyaim hozzáférhetősége és terhelhetősége meglehetősen korlátozottnak bizonyult, és ennek nem várt következménye volt, hogy több interjút is részletekben kellett felvennem. Egyeseknél hajlott koruk és nem kielégítő egészségi állapotuk, másoknál viszont éppen aktivitásuk, a rendelési idejükhöz való illeszkedés volt problematikus. Az interjúk átírása is meglehetősen lassan ment. A forrásfeltáráshoz tartozik még ebben az időszakban a Ferenczi Sándor Egyesület irattára feldolgozásának befejezése, valamint a már említett londoni British Psychoanalytical Society levéltárában történő kutatás: itt az emigrált magyar analitikusok anyagát tártam fel, tehát a Rákosi- és a Kádár-korszakot "kívülről" szemlélő, arra esetenként reflektáló megnyilvánulásokat.

Ebben az évben a magyarországi pszichoanalízis történetéről (Ferenczi – Bálint – Székács) készítettem konferencia-előadást, valamint egy poszttert a történelem és pszichoterápia összekapcsolásának lehetőségeiről az egyetemi oktatásban. Ettől a tanévtől kezdve ugyanis már lehetőségem nyílt oral history-kurzus és forrásszövegolvasó szeminárium vezetésére is az ELTE BTK-n. A Korall folyóiratban 2018-ban jelent meg a Ferenczi Sándor Egyesület megalakulásáról, illetve a kései Kádár-korszak civil szerveződéseiről szóló tanulmányom. 2018 októberében *Lélek és történelem* címmel hagyományteremtőnek szánt interdiszciplináris konferenciát szerveztem az ELTE Történeti Kollégiumának támogatásával, hogy a pszichológia és történelem határterületeinek képviselői megismerhessék egymást, párbeszéd és együttműködés kezdődjék közöttük. Magam is előadtam a rendezvényen: interjúalanyaim tagadásaival szembesülve, azok értelmezési lehetőségeinek kérdéséről a gyermekkori ünnep-történeteik kapcsán.

Az előbbi előadás írott változata 2019 decemberében jelent meg a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával; a *Lélek és történelem: Kezdet* c. kötet a 2018-as konferencia válogatott tanulmányait tartalmazza, összeállításomban és szerkesztésomban. 2019-ben sikerrel megismételtük a konferenciát, szintén – neves és pályakezdő – pszichiáter, pszichológus, történész és levéltáros szakemberek részvételével. Októberben egy műhelykonferenciával indítottunk, amikor három előadó kutatásait vettük górcső alá – magam a jelen kutatás módszertani kérdéseiről, nehézségeiről beszéltem, különös tekintettel a megfigyelési ügyek, a politikai szerepvállalások és a személyiségi jogok, a történészi felelősség kapcsolatára. A „nagy” konferenciát 2019. december 5-én rendeztük, *Örökség* alcímmel, az ELTE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszékének eseményeként (szimbolikus gesztusként egy-egy pszichológus és történész nyitóbeszédével), 17 előadással. A későbbiekben folytatnánk ezt a hagyományteremtőnek szánt rendezvényt, lehetőleg intézményesült keretek között, a szakmák nemzetközi szereplőit is bevonva és nemzetközi szinten is megjelenve.

2019-ben is sikerült rövid kutatóútra vállalkoznom: a már említett párizsi kéziratgyűjteményt kerestem fel, egyúttal interjút is készítettem egy Párizsban élő magyar pszichoterapeutával. Ugyanakkor Párizsban nemzetközi konferencián mutattam be kutatásomat: a pszichoterapeuták hivatásválasztása és a trauma, a poszttraumás növekedés összefüggéseit elemeztem („*Biography and Psychotherapy*” c., IRC Conference, Paris, augusztus 27.).

A kutatáshoz kapcsolódó témában két tanulmányt is készítettem 2019-ben, melyek megjelenés alatt állnak: az egyik a Gonda Xéniával közösen jegyzett *Érettségiző orvos- és gyógyszerész-jelölt lányok iskolai eredményei*, mely az Orvostörténeti Szemle 2020-as számában fog megjelenni, a másik a *Wie*

ich Arztn würde, mely a bécsi Praesens Verlag gondozásában a közeljövőben (elvileg 2019 végén, talán 2020 elején) várható.

A kutatási eredményeket összegző monográfia szintén megjelenés előtt áll, a Napvilág Kiadó 2020-as tervei között szerepel. Címe: *Pszichoterapeuták a Kádár-rendszerben*; fejezetei: az első rész rövid történeti bevezetés: a pszichoterápia helyzete Magyarországon a kezdetektől 1956-ig. Ferenczi Sándor tevékenysége, a Budapesti Iskola. Pszichoanalitikusok a Horthy-korszakban és a második világháborúban. Emigráció és háború. Az újrakezdés (illúziója). Az Egyesület feloszlata, a „pszichoanalitikus” szitokszóvá válása. Állambiztonsági eljárások pszichoanalitikusok ellen (Fisch András, Székács István). *Pszichoterapeuták 1956-ban*.

A második rész a hatalom, pontosabban az állambiztonság és a pszichoterapeuták kapcsolatával foglalkozik (1956-1989). Egy pszichiáter nő példáján keresztül betekintést nyerhetünk a beszerzés mikéntjébe, az ügynök feladataiba. Majd az ügynök-terapeuták, illetve pszichoterápia közeli jelentőket mutatjuk be. Ezután azokról a terapeutákról esik szó, akiket megfigyeltek, akikről jelentettek (akár terápiás tevékenységükkel összefüggésben, akár attól függetlenül): ki az, akit a hatalom megfigyelésre érdemesnek tartott, és mi az, amiről információkat vártak?

A harmadik rész a hivatásválasztásé. A pszichoterapeutává válás direkt és indirekt motívumai. Gyermekkor, a származási család, meghatározó történetek. Család és történelem: trauma, örökség, lehetőség, személyes tapasztalatok. A készen kapott segítő hivatás (családi háttér); a vállalt-választott hivatás; az ölbe pottyant hivatás (a véletlen). A segítő identitása.

A negyedik rész a hivatásra való felkészüléssel, a tanulmányokkal foglalkozik. A hivatalos képzés lehetőségei, korlátai és hiányai. Tanárok és Mesterek. Rejtett utak, „féllegalitás” – az informális csatornák szerepe. A formálódó terapeuta-képzés.

Az ötödik rész: intézményesülés. Az egyetemi pszichológusképzés újjáalakulása. A „Pszichoterápiás Hétvég”-mozgalom. A pszichoanalitikus közösség formálódása, nemzetköziesítés és belső harcok. Szakmai közösségek szerveződése. Egyesületek alakulása.

Összegzés.

V. További tervek

A projekt lezárásával nem ért véget a forrásanyagok rendszerezése, az eredmények közzéte. A már közzéte elfogadott írások mellett további anyagok előkészítés alatt állnak.

Továbbvizsem az élettörténet – hivatás – segítő foglalkozás vonalat a kutatásaimban, a szakdolgozatom óta meglévő nőtörténeti érdeklődésemmel kombinálva. Nevezetesen: a 20. században működött magyar orvosnők hivatásválasztásával, pályaképével, identitásával kívánok foglalkozni, különös tekintettel arra, hogy hogyan viszonyultak a családhoz, és a társadalom hogyan tekintett rájuk, hivatásbeli és családi szerepeikre. Erre intézményes lehetőségem is nyílik, ugyanis 2019 novemberétől 2020 áprilisáig az ELTE BTK-n működő, a Csorba László vezette tématerületi kiválósági kutatócsoport (*Család és nemzet – hagyomány és innováció a modern és jelenkori történelemben*) tudományos munkatársaként dolgozhatok. Emellett a 2019 decemberétől 2023 novemberéig NKFIH FK támogatást nyert, Keller Márkus vezette *A professzionalizáció története Magyarországon a 19-20. században európai kontextusban* c. kutatócsoportjának (ELTE TÁTK) egyik társkutatójaként is vizsgálódhatok a témában. Ezeket a kutatásaimat az NKFIH által támogatott jelen, *Élettörténet és pszichoterápia* projekt alapozta meg.

Mint jeleztem, a *Lélek és történelem* c. konferenciát hagyományteremtő szándékkal rendeztük, remélhetőleg a későbbiekben is lehetőség nyílik megrendezésére, a pszicho- és a történész-szakemberek közötti szorosabb együttműködés megszervezésére, kutatócsoport indítására és nemzetköziesítésre.